

van het grootst mogelijke belang voor het vak zijn dan ook monografische studies zoals die van D. Gallet-Guerne (*Vasque de Lucène et la Cyropédie à la cour de Bourgogne (1470)*) (Genève, 1974), de bijzonder belangrijke edities van E. Beltran (*Humanistes français du milieu du XVe siècle* (Genève, 1989, en een tweede deel in 1992)) en het nu verschenen boek van Straub over David Aubert.

David Aubert werkte tussen 1458 en 1479 voor onder andere Filips de Goede, de Groot-Bastaard Anton van Bourgondië en Margareta van York, de vrouw van Karel de Stoute. In deze periode vervaardigde hij voorzover Straub kan nagaan — wie weet wat er verloren is gegaan — ongeveer 14.000 folio's tekst. Blijkens de titel had Straub zichzelf de opgave gesteld om een boek over Aubert te schrijven. Wat hij presenteert is een zeer nuttige bespreking van Auberts handschriften die in geen handbibliotheek van zalen van oude en kostbare werken mag ontbreken. Hij presenteert de prologen die Aubert aan de door hem gekopieerde en/of vertaalde werken meegaf. Hij geeft summier beschrijvingen van die handschriften en voert daarbij telkens ook een 'essentiële bibliografie' op over tekst en handschrift. Er is een analyse van het taalgebruik in Auberts prologen. Het geheel wordt afgesloten met enige bladzijden over Auberts leven, zijn stijl en zijn vocabulaire.

Het werk diende als dissertatie aan de universiteit van Zürich onder de aegis van professor L. Rossi. Het boek bevat fouten en onnauwkeurigheden die de argeloze lezer, onder de indruk van al het analytisch gepresenteerde materiaal, onjuist informeren en op het verkeerde been kunnen zetten. J. Koopmans geeft een lijstje in zijn recensie van dit werk in *Millenium*, X (1996) 86-87. Deze fouten dwingen de nauwkeurige lezer om alle informatie die Straub geeft voordat hij die citeert of gebruikt opnieuw te controleren.

Nog een probleem is dat de bibliografie van geciteerde werken niet alles citeert dat in de tekst wordt genoemd zonder aan te geven waarom niet. De grootste moeite heb ik echter met de 'synthetiserende' hoofdstukken. Twee voorbeelden: het hoofdstuk 'L'ambiance culturelle à la cour de Philippe le Bon' (11-26) bestaat voornamelijk uit zeer lange citaten uit Doutrepoint, Zink, Meyer e. d., die aaneengeregen zijn met platitudes van Straub zelf (van de ca. 90 regels van de eerste drie bladzijden is bijna de helft letterlijk citaat). Overigens is de literatuur die in dit verband wordt aangehaald eenzijdig en gedateerd. De analyse van de stijl van Aubert aan het einde van het boek (beperkt tot 4 pagina's!) lijdt aan vergelijkbare kwalen. Straub besluit met de dooddoener: 'Bref, les manuscrits d'Aubert ne sont pas tout simplement des copies, mais des textes qui ont modifié, réélabré et embellis leurs modèles selon le goût de l'époque'. Jawel!

David Aubert. 'Escripvain' et 'clerc' is echter wel degelijk een belangrijk werk. Het drukt veel af dat tot nu alleen in de handschriften toegankelijk was en het zet alles keurig op een rij. Maar met betrekking tot de beschrijving van het werk van Aubert moet het voorzichtig worden gebruikt. De synthetiserende hoofdstukken kan men evengoed overslaan.

Arjo Vanderjagt

O. M. D. F. Vervaart, *Studies over Nicolaas Everaerts (1462-1532) en zijn Topica* (Dissertatie Rotterdam 1994; Arnhem: Gouda Quint, Rotterdam: Sanders instituut, 1994, xii + 312 blz., f69,50, ISBN 90 387 0298 1).

Nu de kennis van het Latijn niet meer tot de normale bagage van historici en rechtshistorici behoort, zullen studies waarin een in deze taal geschreven werk centraal staat, een steeds zeldzamer verschijnsel worden. Alleen al voor het ondernemen van het onderzoek naar de Zeeuwse

jurist Nicolaas Everaerts en zijn boek over de juridische argumentatieleer, een onderzoek waarop hij in december 1994 aan de Erasmus-universiteit promoveerde, verdient Vervaart een compliment. Het boek dat de neerslag van dit onderzoek vormt, telt zes hoofdstukken, waarin achter-eenvolgens aandacht wordt geschonken aan het leven en de werken van Nicolaas Everaerts, de probleemstelling en de verantwoording van het verrichte onderzoek, de argumentatieleer in de filosofie en de rechtsgeleerdheid van Middeleeuwen en Renaissance, de analyse van Everaerts' *Topica*, het denken over restrictieve en extensieve interpretatie van rechtsbronnen en de verhouding tussen de argumentatieleer en de juridische praktijk. Bij dit laatste onderwerp steunt Vervaart op een aantal uitgegeven en (nog) onuitgegeven *consilia* (adviezen) van Nicolaas Everaerts. Het zesde hoofdstuk bevat de conclusies en de samenvatting van het boek. Daarna volgen een Frans- en een Engelstalige samenvatting, een 'Lijst van verkort geciteerde bibliografische literatuur en catalogi' en een viertal bijlagen, waaronder twee waarin de uitgaven van respectievelijk Everaerts' *Topica* en zijn *consilia* opgesomd staan. Het boek wordt afgesloten met een lijst van geraadpleegde bronnen en literatuur en een index van zaken en personen.

De twee bijlagen met betrekking tot de verschillende uitgaven van Everaerts werken (254-274 en 281-285) zijn mede zo waardevol, omdat Vervaart daarin bij alle uitgaven vermeldt in welke bibliotheken de betreffende uitgave bewaard wordt. Overigens vraag ik mij af waarom de schrijver ervoor gekozen heeft in de beschrijving van de titel van de 7bpi'ca-uitgave Leuven 1516 de daarin voorkomende afkortingen niet op te lossen. Helemaal vreemd is het, dat de afkortingsstrepen (voornamelijk nasaalstrepen) te zien op de afbeelding van het titelblad van deze uitgave op pagina xi, bij de titelbeschrijving in bijlage 2 nr. 1 (254) worden weergegeven als streepjes onder de letters waar ze boven behoren te staan, waardoor hun karakter als aanduiding van afkortingen zoals de middeleeuwse schrijvers die bedoeld hebben, verloren gaat.

Vervaart is er zeker in geslaagd een goed portret te schilderen van Everaerts' *Topica* als een boek dat voor alles geschreven is als leerboek voor beginnende juristen en juridische studenten. Het moest de lezers leren hoe zij moesten argumenteren en welke plaatsen uit de Justiniaanse wetgeving en andere rechtsbronnen zij daarbij konden aanvoeren. Bij zijn uiteenzettingen is Vervaart helaas niet altijd even nauwkeurig. Zo is zijn weergave van Codexplaats C. 1.3.15 gedeeltelijk onjuist (52). De daar opgetekende constitutie verbiedt alleen kerkelijke bijeenkomsten te houden in particuliere gebouwen. Eerst in de (Accursische-) glosse' wordt gesteld, dat dergelijke bijeenkomsten — waarbij men moet bedenken, dat het ging om bijeenkomsten die het kerkelijk gezag niet welgevallig waren — ook niet toegestaan zijn binnen een kerkgebouw en dat het ontbreken van een dergelijk verbod in de Codex geen argument *a contrario* oplevert.

Slordigheden als deze doen afbreuk aan het betoog, evenals de soms erg gebrekkige presentatie van de casusposities die in hoofdstuk 5 aangehaald worden. Dit geldt met name voor de casusposities van de *consilia* nr. 60 (202), nr. 91 (203) en nr. 133 (204). Wreekt zich hier het feit dat Vervaart van huis uit een historicus is en geen jurist? Voor het doorgronden van casusposities en de daaraan verbonden rechtsvragen is het echt wel een voordeel over enige algemene juridische scholing te beschikken.

De schrijver heeft zich ten dienste van de lezer veel moeite gegeven de in eerste instantie in het Latijn vermelde zinnen en zinsdelen zoveel mogelijk te vertalen. Een enkele keer gaat het daarbij mis, zoals bij de vertaling van de Digestentitel 'De verborum obligationibus' (D. 45.1), die door Vervaart (96) wordt weergegeven als 'Over de verplichtende kracht van woorden'. Enige kennis van het Romeinse recht zou een dergelijke vertaling toch voorkomen moeten hebben. Het gaat namelijk om een bepaalde categorie van verbintenissen en wel die welke door het uitspreken van bepaalde formele woorden ontstaan. Zonder deze woorden komen

deze verbintenissen niet tot stand. De vertaling 'Verbintenissen door vormelijke bewoordingen', te vinden in *Corpus Iuris Civilis*, Tekst en Vertaling II Digesten 1-10, vertaald door J. E. Spruit e. a. (Zutphen-'s-Gravenhage, 1994) 24, is meer *to the point*. *Mutatis mutandis* geldt hetzelfde voor de vertaling die Vervaart (47) geeft van de titel van het werk van Gratianus, *Concordia discordantium canonum* als 'de harmonie van onharmonieuze rechtsteksten'. De vertaling 'Eendracht tussen de twistende canones' (waarbij het woord *canones* als technische term voor de rechtsregels die gelden binnen de rooms-katholieke kerk onvertaald kan blijven) zoals te vinden in het leerboek van Gerbenzon en Algra², geeft mijns inziens helderder weer wat bedoeld wordt. Naar mijn smaak hadden de vertalingen overigens beter telkens tussen haakjes geplaatst kunnen worden in plaats van tussen komma's. De laatste methode heeft namelijk tot gevolg dat de lezer af en toe in verwarring wordt gebracht over het verloop van een zin.

Over sommige vertalingen c. q. uitleggingen kan men natuurlijk twisten, zoals die van het (Italiaanse) adagium dat het belang van de *Summa codicis* van Azo onderstreept: 'Chi non ha Azzo, non va a palazzo' (letterlijk: 'Wie geen Azo heeft, gaat niet naar het paleis'). Vervaart (147) houdt het erop dat dit adagium zoiets betekent als: wie niet op Azo steunt, bereikt niets in de rechtszaal, terwijl in het hierboven genoemde leerboek van Gerbenzon en Algra gezegd wordt dat dit adagium betekent, dat wie niet in het bezit is van Azo's *Summa codicis* niet als rechter in het paleis van justitie komt. Deze laatste uitleg acht ik zelf het meest plausibel, al geef ik mijn mening graag voor een betere.

Ook op andere punten biedt dit boek over Everaerts' *Topica* stof genoeg tot discussie, bijvoorbeeld over de vraag of het controleren van citaten altijd moet geschieden naar drukken of handschriften van het geciteerde werk welke ouder zijn dan het werk waarin het citaat staat. Zou dat echt tot anachronismen leiden, zoals de schrijver stelt (35) en in welk opzicht dan? Ook over de vraag hoe de typologie van de *consilia*, de rechtsgeleerde adviezen zou moeten zijn, een probleem dat de schrijver aansnijdt aan het begin van hoofdstuk 5 (179-180), valt nog wel een en ander te zeggen. Het is te hopen, dat de discussie op deze en andere punten opgepakt wordt. Vervaarts boek prikkelt hiertoe.

B. S. Hempenius-van Dijk

1 Gebruikt heb ik de geglosserde *Corpus Iuris Civilis-editie* Lyon 1612. C. 1. 3. 15 begint overigens met 'Conventicula' en niet 'Conventiculum'.

2 P. Gerbenzon, N. E. Algra, *Voortgangh des Rechtes* (6e druk; Alphen a/d Rijn, 1987) 85.

3 *Ibidem*, 84.

NIEUWE GESCHIEDENIS

H. Devisscher, ed., *Fiamminghi a Roma 1508-1608. Kunstenaars uit de Nederlanden en het prinsbisdom Luik te Rome tijdens de Renaissance* (Brussel: Vereniging voor tentoonstellingen van het Paleis voor schone kunsten, Gent: Snoeck-Ducaju & zoon, 1995, 478 blz., f148,-, ISBN 90 5349 165 1 (gebonden), ISBN 90 5349 163 5 (paperback)).

De schilder Frans Badens was een ander mens toen hij omstreeks 1598 van een vijfjarig verblijf in Rome terugkeerde in Amsterdam. Hij was dan ook niet van plan zijn nieuwe, in Italië ontdekte, artistieke stijl op te geven. Hij werd daarmee, als we kunstenaarsbiograaf Karel van Mander mogen geloven, een voorbeeld voor zijn jongere Amsterdamse collega's, die hem 'den